

Prosòdia, vers i fraseologia

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Xevi Pujol-Molist (eds.)

UBe

Prosòdia, vers i fraseologia

Prosòdia, vers i fraseologia

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Xevi Pujol-Molist (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Índex

La connexió entre la prosòdia, la poesia i la fraseologia <i>Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll, Xevi Pujol-Molist (Universitat de Barcelona) ...</i>	9
La perpetuació del saber en uns pocs versos: com saber versar <i>Victor Pàmies</i>	17
Ritme, rima i al·literació en els binomis fraseològics <i>Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona) .....</i>	31
El binomio: fraseología y retórica <i>Mario García-Page (Universidad Nacional de Educación a Distancia)</i>	61
El vers, l'única manera divertida d'escriure <i>Josep Bargalló Valls</i>	87
La relevància de la poesia para la teoria fonològica <i>Violeta Martínez-Paricio (Universitat de València)</i>	113
El decasíl·lab català: entre la teoria i la pràctica <i>Pere Garau (Universitat de les Illes Balears) .....</i>	135
L'interrogant la coma el punt l'etcètera (guió de base, o trampolí, per a una improvisació oral) <i>Enric Casasses</i>	165

La connexió entre la prosòdia, la poesia i la fraseologia

Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll, Xevi Pujol-Molist
Universitat de Barcelona

L'oralitat ha estat durant segles l'estat natural en què les llengües han pres forma i s'han desenvolupat. La naturalesa fònica d'aquest fenomen que anomenem *llenguatge*, en la humanitat d'avui, és encara, i malgrat el pes creixent de la codificació escrita de la parla, d'una rellevància primordial. La multimodalitat dels missatges que es donen en els contextos comunicatius de l'era actual, la d'una societat de la informació ja en un estadi avançat, així com el reguitzell de possibilitats i formes que pot adoptar la comunicació escrita, no han anat pas en detriment de la comunicació oral. El canal oral gaudeix igualment d'un vast territori comunicatiu en el si d'aquesta societat marcada pels petits i grans avenços de la tecnologia, uns avenços cada cop més freqüents, més àmpliament difosos i més incardinats en la nostra quotidianitat. I aquest territori comunicatiu oral s'estén al llarg de diferents eixos de coordenades amb pràcticament tots els nivells ocupats: l'eix dels diversos gèneres comunicatius, més o menys convencionals, del discurs oral; el dels diferents graus de formalitat d'aquest discurs; el dels diversos graus d'espontaneïtat que pot tenir; el dels múltiples contextos d'ús en què pot tenir lloc; el de les possibilitats determinades pels participants en la comunicació i per les seves relacions socials, etc. Ultra això, però, val a dir que la dimensió fònica del llenguatge n'és la dimensió primera i la més genuïnament representativa, tant en el sentit ontogenètic com en el filogenètic, si se'ns permet de fer aquest símil manllevant aquests conceptes de l'àmbit de la biologia. Ens referim al fet que és oralment que adquirim la llengua quan som infants, de la mateixa manera que, com hem dit, és també oralment que les llengües naturals s'han format. El canvi i la variació lingüístics testimonien això darrer.

D'ençà de Jakobson (1960), però, sabem formalment que el llenguatge pot tenir una funció que depassa la mera transmissió utilitària de significats proposicionals i que afaïçona el missatge d'acord amb un criteri estètic o retòric. És el que l'autor rus nacionalitzat nord-americà va designar ben planerament com a *funció poètica*. Aquesta funció és, naturalment, la funció preponderant en la poesia, però també es troba en tot d'altres manifestacions lingüístiques, com les dites, les frases fetes, els refranys, les parèmies, els adagis, els aforismes, les

endevinalles, els jocs de paraules, etc. (vegeu el capítol de Pàmies). Fins i tot la fraseologia d'una llengua pot empeltar-se d'elements que són propis de l'àmbit poètic, o, si més no, s'explica a través d'elements que són claus per explicar, també, el llenguatge poètic, com passa en el cas dels binomis fraseològics en relació amb la prosòdia, la forma dels quals, com es veurà als capítols de Pons-Moll i García-Page, és en part determinada per diferents manifestacions del pes prosòdic. Sigui com vulgui, totes aquestes formes lingüístiques, així com la poesia mateixa, són filles de l'oralitat —recordem els aedes de l'antiguitat clàssica o el paper de la joglaria en temps dels trobadors— i deuen moltes de les seves característiques al fet oral, a aquesta condició d'ona acústica de la veu humana, condicionada per l'articulació i la percepció dels parlants, però també profundament condicionada per la representació i el processament cognitius que aquests en fan.

La fonètica i la fonologia són les disciplines que s'ocupen de l'estudi d'aquests aspectes del llenguatge, i, en particular, la prosòdia és la branca de la fonologia que se centra en l'anàlisi d'elements essencials per entendre el funcionament intern de les manifestacions lingüístiques esmentades més amunt, com l'accent, la quantitat sillàbica, el pes prosòdic en general o l'entonació. Al mateix temps, quan la llengua que s'estudia és la d'una composició poètica en vers, la mètrica és la disciplina —o l'art, o la tècnica— que n'estudia les regularitats pel que fa al ritme, determinat, en el cas del català, per la combinació de síl·labes accentuades i síl·labes àtones dins del vers, pel que fa al nombre de síl·labes que el componen i pel que fa a la rima que presenten els diferents versos de la composició (vegeu el capítol de Bargalló). La mètrica, doncs, es podria arribar a veure com una especialització de la prosòdia en uns certs àmbits restringits, que són els que resulten rellevants quan s'analitza el llenguatge poètic.

Hi ha, per tant, un espai de veïnatge, d'interfície, entre tots aquests elements (la prosòdia, la poesia, la mètrica, la fraseologia, etc.) i, per exemple, els diferents peus definits per la mètrica grecollatina (corresponents a combinacions diverses de síl·labes llargues i breus) han donat nom als tipus de peus mètrics amb què la prosòdia analitza les cadenes fòniques pertanyents a discursos de tota mena, no només els poètics, per bé que aquests peus es defineixen, en els estudis lingüístics actuals, en uns altres termes (vegeu, per exemple, la presentació succincta que se'n fa a Kager, 2007). D'altra banda, modernament la prosòdia s'ha desenvolupat en paral·lel i amb un estret lligam amb teories fonològiques àmpliament esteses, com la teoria de l'optimitat (McCarthy i Prince, 1993). De resultes de tot això, hi ha un seguit de fluxos i refluxos, d'anades i vingudes, pel que fa a la influència mútua que aquestes diferents esferes en veïnatge s'han exercit, i, així, per exemple, si, com dèiem, la mètrica

aplicada a la poesia clàssica ha fornint la nomenclatura dels peus mètrics als estudis prosòdics generals d'avui, també la prosòdia actual es nodreix de l'observació de fenòmens estrictament poètics per extreure'n conclusions generals, com es veurà als capítols de Martínez-Paricio i de Garau.

És, doncs, en aquest context, marcat per aquest veïnatge entre la prosòdia, la poesia, les dites i refranys, i la fraseologia, que vam voler inscriure el tema del 32è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 32), el qual va tenir lloc el 25 d'octubre del 2024. El present volum aplega les contribucions dels diferents ponents que hi van prendre part, cadascun dels quals s'ha dedicat a investigar algun dels aspectes que es troben en aquest espai de veïnatge que hem definit, els uns des de l'àmbit acadèmic i els altres des de fora. L'ordre dels capítols d'aquest volum, cadascun dels quals correspon al contingut de la ponència que el seu autor va pronunciar al CLUB 32, és el mateix que van seguir les ponències en aquella jornada. La jornada es va estructurar en tres blocs de dues ponències cadascun i es va cloure amb la ponència del poeta Enric Casasses, un dels poetes catalans més influents dels darrers anys, conegut, a més, per prodigar-se recitant la seva obra de viva veu, és a dir, per portar el fet poètic cap a aquest vessant oral primigeni. A continuació desgranarem sumàriament el contingut dels diferents capítols del volum.

El capítol de Víctor Pàmies, «La perpetuació del saber en uns pocs versos: com saber versar», examina els recursos lingüístics que fa servir la paremiologia catalana, amb exemples de fonts orals, escrites i digitals extrets del repositori *Paremiologia catalana comparada digital* (PCCD), creat per l'autor a fi de recollir tots els aspectes possibles de la fraseologia i de la llengua figurada. Els proverbis, les dites i els refranys contenen ensenyaments i opinions populars que es perpetuen en el temps com a fórmules de saber condensat. Nascudes en l'oralitat, recorren, amb enginy, a estructures que es repeteixen per facilitar-ne el record i la transmissió. Pàmies presenta les fonts antigues escrites d'aquestes fórmules i mostra les estratègies que s'utilitzen per adaptar-les al discurs i al moment adequats. Descriu i il·lustra les variacions mètriques, semàntiques i dialectals que presenten les parèmies del català, les quals no només conserven la saviesa i la tradició de tota una comunitat, sinó que també ajuden a preservar la riquesa de la llengua catalana, aspectes especialment crítics en el context actual.

En el capítol «Ritme, rima i al·literació en els binomis fraseològics», de Clàudia Pons-Moll, es dona compte dels principals aspectes prosòdics i estilístics que determinen la forma dels binomis fraseològics. L'estudi, d'una banda, fa una revisió crítica de la bibliografia existent sobre la qüestió des d'un punt de vista interlingüístic i global, i, de l'altra, presenta els resultats d'una doble anà-

lisi del corpus: una part de l'anàlisi se centra en el català i es basa en els binomis recollits a Espinal (2004/2006), i l'altra, dedicada a l'espanyol, es basa en els que apareixen a Almela Pérez (2006). A través d'un seguit de característiques que el diferencien d'altres tipus de manifestacions lingüístiques, Pons-Moll defineix amb detalls el concepte de binomi fraseològic i passa a tractar-ne, tot seguit, un aspecte especialment rellevant: quins són els factors que en determinen l'ordre dels constituents. Aquest aspecte, que permet distingir entre binomis reversibles i irreversibles —aquests segons, molt interessants per a l'estudi—, dona peu a l'autora a argumentar que, a banda dels factors semanticopragmàtics o de freqüència d'ús, els factors fonològics tenen un paper destacat a l'hora de determinar l'ordre dels constituents binomials, especialment els diferents factors en què es poden manifestar asimetries degudes al pes prosòdic. L'estudi, finalment, es dedica a analitzar amb profunditat els diversos elements prosòdics —en certs casos, relacionats amb la morfologia— que confereixen cohesió interna als binomis: el ritme, la rima, l'alliteració, l'apofonia i la repetició morfemàtica o bé lèxica.

El capítol «El binomio: fraseología y retórica», de Mario García-Page, analitza, amb exemples de l'espanyol, els binomis fraseològics irreversibles, expressions formades per dues unitats lingüístiques coordinades generalment amb un ordre fix (com *pan y circo, en cuerpo y alma*). L'objectiu principal és identificar les figures retòriques que intervenen en la seva formació i classificar-les segons el nivell lingüístic: fònic, morfològic, sintàctic, lèxic i semàntic. L'autor descriu diferents esquemes estructurals, com les coordinacions amb conjunció (*ni fu ni fa*), les construccions prepositives (*de cabo a rabo*), les locucions verbals (*dar la mano y tomarse el brazo*) o les fórmules negatives emfàtiques (*ni coche ni cocha*). Hi predominen els substantius, però també s'hi troben altres categories. García-Page analitza recursos com la rima i l'alliteració (nivell fònic), l'homeòptoton (nivell morfològic), el parallelisme (nivell sintàctic), les reduplicacions i els jocs de paraules (nivell lèxic), i la sinonímia o l'antonímia (nivell semàntic). L'article conclou que els binomis són fórmules mnemotècniques molt productives i presents en moltes llengües, amb un cert grau de flexibilitat malgrat la seva tendència a la irreversibilitat.

El capítol titulat «El vers, l'única manera divertida d'escriure», de Josep Bargalló, discorre sobre els elements essencials de la mètrica, i, en particular, de la mètrica catalana, per bé que parteix d'un enfocament interlingüístic en virtut del qual es recullen diverses aportacions d'altres llengües romàniques i de l'anglès en aquest àmbit. Bargalló reflexiona sobre el concepte de vers com a element central de la mètrica, a partir del qual necessàriament cal fer esment d'altres conceptes primordials, que en són definidors: la síl·laba, mitjançant el

còmput de la qual es designen i es classifiquen els versos; l'accent, que determina els patrons rítmics que els constitueixen, i la rima, que els relliga entre si eufònicament. D'aquests elements, els dos primers fan referència a les recurrències internes que presenta el vers, mentre que el tercer fa referència a les recurrències que es fan manifestes per sobre del nivell del vers, això és, que es manifesten en contrastar un vers amb un altre. L'autor explica que, de fet, aquest segon nivell de recurrències que es deriva del fet d'encadenar un vers rere un altre en crear-se la composició poètica és el que acaba de permetre de definir el vers, atès que un vers, aïlladament, deixa de tenir sentit com a tal. I, d'altra banda, és en aquest segon nivell, també, on la tradició ha desenvolupat, a banda del vers, el que el mateix Bargalló anomena els altres dos «graons de la composició poètica»: l'estrofa i el poema. En aquest àmbit, l'autor ressenya una nodrida nòmina de variants que han cristallitzat, per al sonet, en els cànons de les diverses literatures que tracta.

El capítol de Violeta Martínez-Paricio, «La relevancia de la poesía para la teoría fonológica», investiga com la poesia, i especialment la rima, pot proporcionar evidència valuosa per a la teoria fonològica. L'autora defensa que els recursos poètics, com la mètrica, la rima o l'alliteració, reflecteixen estructures fonològiques profundes i que el seu estudi pot ajudar a confirmar la realitat de certes unitats i categories, com els trets fonològics, la síl·laba o el peu mètric. El capítol mostra, d'una banda, com determinades propietats fonològiques d'una llengua poden condicionar els recursos poètics disponibles (com l'evolució de l'alliteració a la rima en anglès) i, de l'altra, com la poesia pot revelar estructures prosòdiques no sempre evidents en la parla quotidiana. A partir de l'anàlisi de diversos patrons de rima imperfecta, es demostra que els poetes manipulen de manera sistemàtica unitats fonològiques: per exemple, es permeten rimes entre sons que comparteixen certs trets (com [t] i [d]) o entre vocals que difereixen només en un tret menor (com [e] i [i] en posició àtona). A més, el capítol examina la rellevància prosòdica dels diftongs i de les paravocals, així com la naturalesa del peu mètric ternari. En aquest darrer cas, l'anàlisi de la rima de les paraules esdrúixoles en espanyol permet argumentar que certes síl·labes àtones posttòniques són fonològicament menys prominents, cosa que només es fa visible a través de la poesia. L'autora conclou que la poesia pot actuar com una finestra privilegiada a la gramàtica fonològica dels parlants i que les dades poètiques poden oferir indicis empírics que la llengua oral o escrita no sempre fa explícits.

El capítol de Pere Garau, titulat «El decasíl·lab català: entre la teoria i la pràctica», correspon a la ponència del CLUB 32 que el mateix Garau va pronunciar conjuntament amb Nicolau Dols. En aquest capítol es parteix de la distin-

ció que fa la mètrica generativa entre el model abstracte d'un cert tipus de vers i cada realització concreta que aquest model pot tenir. Aquestes dues formes del vers corresponen, respectivament, en el marc generatiu, a la forma subjacent i a la superficial, i tenen un seguit de regles de correspondència per les quals les realitzacions són transformacions del model. Com més se n'allunyen, més tensió mètrica presenten i, teòricament, són formes més infreqüents, una hipòtesi que els resultats de l'estudi corroboren. Garau pren el decasíl·lab sense subdivisions com a vers de referència i l'anàliza a través d'un doble vessant: d'una banda, fa una anàlisi de corpus a partir de l'obra de diversos poetes i, de l'altra, prenent com a base les regles de bona formació del decasíl·lab establertes en diferents obres, genera mitjançant un *script* tots els patrons superficials de vers possibles. Això li permet comparar els tipus de versos que els models teòrics poden generar amb el que passa a la pràctica. Els models tendeixen a generar patrons d'accentuació binaris i inclouen els patrons més freqüents entre els patrons generats, mentre que presenten dificultats per predir els patrons que es donen en pocs casos. D'altra banda, l'anàlisi dels decasíl·labb del corpus estudiat mostra que hi ha un conjunt minoritari de patrons que són molt freqüents i una majoria de patrons amb molt poques ocurrencies.

Del capítol d'Enric Casasses, «L'interrogant la coma el punt l'etcètera (guió de base, o trampolí, per a una improvisació oral)», no n'hem tret ni tampoc hi hem afegit cap coma, punt o accent; hem respectat el criteri de l'autor, que justament en aquesta contribució ens exhorta a repensar la funció de les convencions ortogràfiques i l'exercici dels creadors (entre ells, els poetes) i dels receptors (els lectors). Defensa «llegir els mots», llegir el text sense ambages ni pegues, especialment quan hom s'acosta als versos: llegir per ser dit, escriure per ser llegit i dit; heus aquí el trencaclosques que cadascú ha de resoldre. Tanmateix, de les línies de Casasses s'extreu que la resolució (intricada) de l'enigma és fer sonar bé l'esperit. Remet als recursos emprats per diferents autors i als reptes que afronten quan exploren el llenguatge, o, en mots de Jakobson, que Casasses cita, quan s'usa l'«element poderós de l'art verbal».

L'organització del CLUB 32 («Prosòdia, vers i fraseologia») i la publicació d'aquest volum han estat possibles gràcies al suport del grup de recerca consolidat Grup d'Estudi de la Variació (GEV, 2021-SGR-01084; www.ub.edu/GEV/), finançat per la Generalitat de Catalunya, i s'ha dut a terme en el marc del Grup d'Estudi de la Variació Dialectal (GEVaD; stel.ub.edu/gevad/) i dels projectes «La fonología nativa y no nativa: análisis y creación de recursos digitales (FONO-NARED)» (PID2020-113971GB-C21) i «La interacción entre la fonología y los componentes fonético y morfosintáctico: retos actuales para el estudio de la variación lingüística» (PID2023-150846NB-C31), finançats pel Ministeri de Cièn-

cia, Innovació i Universitats del Govern d'Espanya i el FEDER (Fons Europeu de Desenvolupament Regional).

REFERÈNCIES

- ALMELA PÉREZ, Ramón (2006). «Binomios irreversibles en español». *LEA: Lingüística Española Actual*, vol. 28(2), pàgs. 135-160.
- ESPINAL, M. Teresa (2004/2006). *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Edició electrònica en línia: <https://dsff.uab.cat/> [consulta: 3-2021].
- JAKOBSON, Roman (1960). «Closing statement: linguistics and poetics». A: Sebeok, Thomas A. (ed.). *Style in language*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press, pàgs. 350-377.
- KAGER, René (2007). «Feet and metrical stress». A: De Lacy, Paul (ed.). *The Cambridge handbook of phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, pàgs. 195-227.
- MCCARTHY, John; PRINCE, Alan (1993). «Prosodic morphology: constraint interaction and satisfaction». Manuscrit. Amherst, MA: University of Massachusetts / New Brunswick, NJ: Rutgers University.

La perpetuació del saber en uns pocs versos: com saber versar

Víctor Pàmies

RESUM: L'article explora els recursos que fa servir la paremiologia catalana, centrant-se bàsicament en els proverbis i els refranys, per fer rims i perpetuar-se en el record. Destaca el paper dels refranys com a contenidors de saviesa popular en societats analfabetes, evolucionant de l'oralitat al paper i, ara, al món digital amb projectes com la *Paremiologia catalana comparada digital* (PCCD). També analitza les fonts d'inspiració dels refranys (bíblica, grega, romana i àrab) i els recursos lingüístics que els converteixen en píndoles de saber condensat, com la variació mètrica, dialectal i semàntica. Finalment, reivindica la protecció i innovació del llenguatge figurat com a element clau per preservar la llengua catalana en un context modern.

ABSTRACT: This article explores the resources used in Catalan paremiology to create rhymes and ensure they are remembered, focusing mainly on proverbs and sayings. It highlights the role of sayings as carriers of popular wisdom in illiterate societies, evolving from oral tradition to the written word, and now to the digital world with projects such as the *Paremiologia Catalana Comparada Digital* ('Catalan Comparative Digital Paremiology') (PCCD). It also analyzes sources of inspiration for proverbs (biblical, Greek, Roman, and Arabic) and the linguistic tools that turn them into capsules of condensed knowledge, such as metric, dialectal and semantic variation. Finally, it advocates for the protection and innovation of figurative language as a key element in preserving the Catalan language in a modern context.

1. INTRODUCCIÓ

L'àmbit de la fraseologia, en general lligada al llenguatge figurat, és força ampli, però si ens hem de fixar en la prosòdia i la mètrica, ens haurem de cenyir més a l'àmbit de la paremiologia, que es dedica a l'estudi de les parèmies, representada sobretot pels refranys i els proverbis, unes peces que neixen en l'oralitat.

Els refranys apareixen en una societat analfabeta que ha de transmetre saviesa de generació en generació, de pares a fills, i la millor manera que troba de fer-ho és a través dels refranys, aquests versos curts, amb rima, ritme, ironia

i humor, que fan servir un seguit d'estructures que es repeteixen i que, per tant, reconeixem com a peces pròpies dins l'inventari de les parèmies.

Aquest saber popular en un moment determinat passa al paper i apareixen les primeres recopilacions d'aforismes i proverbis, com ara *El llibre dels bons amonestaments*, d'Anselm Turmeda, a finals del segle XIV, o els *Quatre-cents aforismes catalans*, de Joan Carles i Amat, al primer terç del segle XVII. I ara som en un altre moment important, quan aquests repertoris han de fer el salt al món digital, com ja ha passat amb altres repertoris lexicogràfics, com poden ser el cas del *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC) d'Enciclopèdia Catalana o el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), que ja no es fan en paper, o el futur diccionari de l'IEC, que també serà només en versió digital. O la *Paremiologia catalana comparada digital* (PCCD), un repositori de fonts orals, en paper i digitals que vol incloure tots els aspectes possibles de la fraseologia i de la llengua figurada. Per tant, els refranys van fer el salt de l'oralitat al paper i, ara, del paper al món digital.

2. ANTECEDENTS

Tornem als orígens. El refranyer ha estat qualificat de «filosofia vulgar», de «tractat de saviesa condensada», de «saviesa popular» o d'«evangelis petits».

John Russell, lord i polític liberal anglès del segle XIX, va dir que «un proverbí és l'enginy d'un de sol i la saviesa de tots», citació inclosa a la introducció del llibre de Conca (1998). Apunta l'essència dels refranys: una persona, generalment anònima, recull en una peça d'enginy la saviesa de tota una comunitat o un poble.

El còmput de totes aquestes peces, que no és coincident en totes les nacions ni en tots els pobles (ni tan sols els que tenen la mateixa llengua), ens mostra la cultura, els costums i la tradició d'un lloc concret i el fa recognoscible entre els seus pobladors; mentre que, per altra banda, el diferencia d'altres llocs i costums.

La popularitat enfront de la singularitat és un altre eix que cal tenir en compte. Hi ha expressions que ultrapassen aquestes fronteres i arriben arreu. Fins i tot en llengües i cultures diferents. Això, moltes vegades, és causat pel fet que són sentències o proverbis antics, provinents d'una cultura anterior compartida. Així passa amb la rica tradició que alimenta bona part del refranyer català: el fons bíblic, grec, romà i àrab que arriba, per traducció d'aquelles antigues fonts escrites, a diverses cultures. En podem veure alguns exemples.

De la Bíblia:

- *Cada cosa al seu temps* apareix al Llibre de l'Eclesiàstic (o Siràcida) de la Bíblia; *Ahir per mi, avui per tu*, a l'Eclesiastès. També de l'Eclesiastès és la citació d'una frase de Salomó, «*Omnia flumina intrant in mare*» ('Tots els rius van a parar a la mar'), adaptada posteriorment al castellà per Jorge Manrique en les *Coplas por la muerte de su padre*, quan diu que «*Nuestras vidas son los ríos / que van a dar a la mar, / que es el morir*». Aquest sentit que tot segueix el seu curs natural, doncs, ha tingut diverses i variades reescripcions al llarg dels segles i les diferents cultures.
- *De l'abundància del cor en parla la boca* surt a l'Evangelí segons Mateu.
- *El que està escrit, escrit està*, paraules de Ponç Pilat als sacerdots jueus en referència a la inscripció «*Jesús de Natzaret, rei dels jueus*» al cap de la creu de Jesucrist, es recull a l'Evangelí segons Joan (la inscripció llatina deia «*Jesus Nazarenus Rex Iudaeorum*», que hem patrimonialitzat amb les sigles INRI). I tants d'altres.

De la tradició grega (habitualment transmesa a través del llatí) també podem trobar alguns exemples prou significatius:

- *L'art és llarga; la vida, breu*: aforisme d'Hipòcrates transmès per Sèneca.
- *Obra començada, mig acabada* és la traducció d'un proverbi grec que ens arriba a través de les epístoles d'Horaci.
- Fedre també és un autor del qual ens han arribat un grapat d'aforismes, com ara *Qui m'ha lloat més que no calia, o m'ha enganyat o enganyar-me volia; Qui tot ho vol, tot ho perd; Si estires massa, la corda acaba trencant-se* (amb unes altres formulacions). I tants d'altres.

De la tradició llatina, podem recollir citacions de l'antiguitat clàssica d'autors com Plaute (*A un bon altar no li calen floretes; Beure i bufar, no pot anar*); Ciceró (*Aixecar una tempesta en un got d'aigua*); Horaci (*Al mal temps, bona cara*); Ovidi (*Bon guaret fa bon esplet*); Sèneca (*Cada gall en son galliner canta molt bé*), i tants d'altres.

O també hi ha reculls tardomedievals, com els *Adagia* d'Erasmus de Rotterdam, de principis del segle XVI, o el recull de Hans Walter de proverbis i sentències llatines de l'edat mitjana, publicat a Göttingen entre 1963 i 1969.

D'Erasmus podem destacar, per exemple, *En terra de cecs, el borni és rei; Encara que es vesteixi de seda, la mona, mona es queda; Afegir llenya al foc; Treure suc de les pedres; Uns sembren i altres cullen*.

Del recull de Hans Walter, podem citar, per exemple, *Abril plover i maig ventós, fan l'any ric i profitós; A terra que vas, costum que trobes; A bon entenedor poques paraules basten; A l'enemic que escapa, pont de plata*, i d'altres.

Pel que fa a l'àrab, potser la influència menys estudiada, tenim un manuscrit del segle XIV, dipositat a la Biblioteca Provincial de Tarragona i procedent del monestir de Santes Creus, que recull, en llatí i català, un seguit de proverbis àrabs, com ara *Paraules hi ha qui pijor nafra fan que sageta; No es tan bon cavall que no encepte Ne tan bon hom que a sahons no erre; A tu ho dich filla entenho tu veyna; Neguna falsia de lop no es maior mas com se fa ovella; De qual buch tal exam; No fa tort qui son pare resemble; Mes val sol estar que ab mal par*, i tants d'altres.

3. LA MÈTRICA DELS REFRANYS

Bé, hem vist fins aquí les fonts d'inspiració. Però, és clar, d'aquestes llengües, les parèmies s'havien d'anostrar i això s'aconsegueix amb uns metres i un estil que fan que reconeguem una citació com a refrany o proverbí.

Diu Amades (1951: 93) al pròleg del *Cançoner*:

El refrany té un encís de dicció que no iguala cap altra de les espècies literàries tradicionals: enclou una sonoritat, una cadència, una graciosa dienda i una suau escaiença que li comuniquen suavitat i placidesa auditives que els fan agradosos d'escoltar i, sobretot, fàcils de retenir. Aquestes característiques, i encara d'altres copsables pels esperits selectes, els donen el deix d'immortalitat i de perennitat poètica que els distingeix, equiparables als dels poetes de més força de tots els temps i de totes les llengües. El refrany, amb una brevetat i una concisió sorprenents, expressa pensaments, idees i conceptes sublims amb una florida i profusa combinació de rimes i de ritmes inimitable. Es pot dir que hi trobem tots els metres.

I és ben cert. Trobem diferents metres a partir de versos disíllàbics, que seria el refrany mínim (*Casat, cagat; O robo / o trobo; Qui es casa, vol casa*), però també en trobem de metre trisíllàbic (*Mal de dits, mal de crits; El poder / apodera*), tetrasíllàbic (*Cada prenyat / porta son fat; —On vas, diner? / —On més ne sé; Home de vi, / no el vull per mi; Porta tancada, testa guardada*), pentasíllàbic (*Pecat amagat / és mig perdonat; Qui pega primer s'escanya darrer*) i així fins a l'heptasíllàbic, el més abundant (*Com la barca d'En Guillem, / sens timó, vela, ni rem; Quan va ser mort en Pasqual / li portaven l'orinal; En el ball del tururut / qui gemega ja ha rebut; A la taula d'en Bernat, / qui no hi és no hi és comptat*), encara que també podem trobar alguns refranys de metre octosíllàbic, els més llargs però no tan usuals (*Fer com el cavall d'En Patroc, / que corre molt i avença poc*). Segurament la preferència pels metres més reduïts es pot explicar per la breve-